

A SUBDELEGACIÓN DE FOMENTO NA PROVINCIA DE LUGO: JOSÉ MARÍA MOSCOSO DE ALTAMIRA, 1833-1834*

Prudencio Viveiro Mogo

Bolseiro predoutoral da Xunta de Galicia
Universidade de Santiago de Compostela

1. Introducción

A primeira metade do século XIX supuxo para España a creba da Monarquía absoluta e o deseño dun modelo de Estado baseado sobre novos principios. Efectivamente, ó longo dos cincuenta primeiros anos da centuria decimonónica asistiremos á consolidación das novas institucións liberais, que marcarán unha ruptura radical co pasado; dunha concepción autocrática do poder, pasaremos a formas representativas de goberno; a rixida regulamentación económica dará paso á liberdade de mercado e, no eido social, desaparecerán os privilexios do nacemento. Mais o Estado liberal trouxo tamén importantes cambios á hora de xerar un novo modelo de administración, da dispersión do poder, propia do

* Este artigo encádrase dentro do proxecto de investigación «El Gobierno de la Provincia» (PB96-0947) financiado polo Ministerio de Educación e Ciencia e dirixido polo profesor Dr. D. Ramón Villares.

Antigo réxime, pasaremos a un deseño administrativo centralizado e uniformizador, que desde un centro se proxecta xerarquicamente cara á periferia¹. Estas bases administrativas ficaron reflectidas na Constitución de 1812 e na lexislación emanada das Cortes de Cádiz. Para a formación dun novo modelo de estado centralizado, os liberais españois estaban a seguir o exemplo da Administración francesa creada trala Revolución, e que tiña, amais do xa mencionado carácter centralizador, nos departamentos e nos prefectos, os seus alicerces principais², que serían tomados como exemplo para unha racionalización da división provincial española, así como para a colocación á súa fronte dos xefes políticos (futuros gobernadores civís), como delegados do Goberno central na periferia, encargados de facer cumpri-las súas ordes, e que son os principais axentes da centralización.

Ora ben, o asentamento do liberalismo en España tería unha longa prolongación no tempo, as etapas de goberno liberal foron freadas por reaccións absolutistas, o que dilataría a definitiva consolidación das institucións liberais. Tal feito provocou a deturpación da Administración provincial española con respecto ó seu modelo francés. En efecto, a debilidade do liberalismo español, máis a presión dos elementos do Antigo réxime, marcaron desde un principio a politización da Administración do Estado, especialmente nas provincias, impedindo a profesionalización dos delegados do poder central, característica que si se observaría nos prefectos franceses. Mais non sería só o déficit profesional o que caracterizaría ós delegados provinciais españois, senón que, a necesidade do mantemento do liberalismo e a loita fronte á reacción, levarían a unha militarización dos gobernos políticos encargados da administración das provincias, contrastando co carácter civil dos prefectos franceses. Esa dupla frustración civilista e profesional sería a principal deficiencia do modelo provincial do liberalismo español fronte ó seu exemplo francés³. A definitiva consolidación do liberalismo como froito dun pacto político entre os sectores máis renovadores do Antigo réxime e os liberais máis moderados non faría máis que consolidar estas características da Administración liberal española, xa que daquela os gobernadores civís tiveron

¹ Estas claves da nova Administración liberal foron sinaladas por autores da época: COLMEIRO, MANUEL: *Derecho Administrativo Español*, Santiago de Compostela: Librería de don Ángel Calleja, 1850. Claves nas que tamén inciden autores contemporáneos: GARCÍA DE ENTERRÍA, Eduardo: *Revolución Francesa y Administración contemporánea*, Madrid: Taurus, 1981, pp. 46 e ss.

² Para un achegamento ós prefectos franceses Vid. CHAPMAN, Brian: *Los Prefectos y la Francia provincial*, Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1959.

³ Esta dupla frustración foi plenamente demostrada por Manel RISQUES CORBELLA no seu estudo do Goberno Civil de Barcelona: *El Govern Civil de Barcelona al segle XIX*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

por principal misión defende-lo bloque histórico protagonista do afianzamento do liberalismo en España⁴.

Con todo, o modelo que acabamos de describir tamén tivo as súas alternativas. Nos derradeiros anos do reinado de Fernando VII, e trala morte deste, foise desenvolvendo un programa de reformas administrativas patrocinadas desde o Estado, que tamén tentou debuxar unha administración centralizada, mais sen caer nas eivas que presentaba o sistema liberal. Tal modelo asentábase sobre uns presupostos ideolóxicos que se situaban a medio camiño entre o liberalismo e o absolutismo. En efecto, ó longo da segunda restauración absolutista de Fernando VII (1823-1833), tanto desde a clase política gobernante, coma desde os que permanecían fóra dos ámbitos de poder, foise xestando un programa político baseado na moderación e nas reformas administrativas desde arriba para saír da situación de inmovilismo existente. Tal programa político era equidistante do liberalismo máis exaltado e do ultrarrealismo máis radical, o que levou a algúns autores a definilo como unha especie de *terceira vía*⁵. En realidade, non se trataba de nada novo, senón máis ben da recuperación das ideas da Ilustración española, rescatadas agora para tentar dar solución á crise do Estado absoluto, e, por outra parte, era tamén o que no seu momento tentou levar adiante o goberno afrancesado, das reformas pacíficas, gradualistas e impulsadas desde o poder.

O presente traballo ten por obxectivos estudar unha das principais realizacións do reformismo administrativo: os subdelegados de Fomento, postos á fronte das novas provincias consolidadas no 1833; e moi en particular achegarse ás vicisitudes que marcaron a súa instalación na provincia de Lugo, así como á figura do seu primeiro subdelegado de Fomento: José María Moscoso de Altamira.

2. O modelo dos subdelegados de Fomento

A instalación dos subdelegados de Fomento á fronte das provincias supuxo unha creación orixinal que se erguía sobre dúas tradicións diferentes: en primeiro lugar, os subdelegados reproducían a continuidade

⁴ As ideas de pacto e de transición desde arriba son as que protagonizaron o asentamento do liberalismo en España, a diferenza da ruptura revolucionaria acontecida en Francia: Vid. FONTANA, Josep: *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica, 1979. TUÑÓN DE LARA, Manuel: «Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista», en VII Coloquio de Pau: *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX*, Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1972, pp. 11-26.

⁵ COMELLAS, José Luis: *Isabel II. Una Reina y un reinado*, Barcelona: Ariel, 1999, p. 18.

dun pensamento autóctono, que era o representado pola herdanza do reformismo ilustrado, coa súa concepción da Administración como fomento da riqueza e do benestar, pero sen que isto signifique reformas políticas ou sociais. Así, non é estraño que os subdelegados de Fomento fosen unha institución perfectamente axeitada para o reformismo administrativo que se tentou levar adiante trala morte de Fernando VII, xa que os beneficios da Administración pretendían substituír calquera aperturismo político ou social. En segundo lugar, baseándose nos obxectivos de prosperidade e de fomento que posuían os subdelegados, entroncarían co modelo departamental francés, que tiña nos prefectos ós xefes da Administración periférica, rol que pretendían asumir en España os subdelegados⁶.

As dúas tradicións que acabamos de apuntar concretábanse nun home: Javier de Burgos (1778-1849), principal artífice dos subdelegados de Fomento. Burgos procedía da tradición da Ilustración española, das reformas desde arriba, sen muda-la estrutura social e política da sociedade. Por outra parte, coñecía ben o modelo da Administración francesa, durante o período de goberno de Xosé I foi subprefecto de Almería; tamén pasou varios anos exiliado en Francia, o que lle deu oportunidade de afondar no coñecemento da Administración do país veciño; sería precisamente desde París desde onde lle dirixiría no 1826 unha exposición a Fernando VII, que xa contiña as claves da política do reformismo administrativo, política da que el foi un dos principais valedores, sobre todo desde o acceso ó Ministerio de Fomento o 21 de outubro de 1833 (departamento que fora creado en novembro de 1832 como pedra fundamental sobre a que se asentaría a política das reformas administrativas). Desde este posto, Burgos implantaría a división provincial de 1833, que chegaría ata a actualidade, razón pola que este persoeiro pasou á historia como o principal autor desta partición, cando a súa actuación só se limitou a lles dar carta de legalidade ós traballos realizados en épocas pasadas, sobre todo nos períodos constitucionais e ó longo da «década ominosa». A verdadeira orixinalidade de Javier de Burgos foi pór esta división ó servizo das reformas administrativas e, sobre todo, a creación dos subdelegados para o goberno das novas provincias. Así, paradoxalmente, as ideas administrativas de Javier de Burgos, simbolizadas nos subdelegados de Fomento, terían máis que ver co pensamento ilustrado de finais do Antigo réxime que coas ideas xeradas polo liberalismo español; e, por outra parte, se atendemos á práctica dos subdelegados, estes estarían seguindo máis fielmente o modelo dos prefectos franceses có dos xefes políticos dos tempos da Constitución de 1812.

⁶ NIETO, Alejandro: *Los primeros pasos del Estado constitucional. Historia administrativa de la Regencia de María Cristina de Borbón*, Barcelona: Ariel, 1996, pp. 246-247.

Unha vez vistos os obxectivos dos subdelegados de Fomento, baseados na busca da prosperidade, podemos dicir que había unha clara diferenza cos xefes políticos das épocas constitucionais, pois mentres que estes tiñan un obxectivo eminentemente político, os subdelegados pretendían fuxir do político e centrarse no fomento⁷. Nunca os nomes duns cargos públicos estiveran tan acorde coa súa función real⁸. Así as cousas, fronte a uns cargos politizados, como eran os xefes políticos, os subdelegados de Fomento aspiraban a se converter en funcionarios profesionalizados, sen ningunha clase de adulteración política, afastados de todo partidismo e das alternativas políticas. Deste xeito, se na división provincial implantada no 1833 non se partía de cero, posto que son claras as súas influencias de traballos anteriores, no obxectivo procurado por esta división, e, sobre todo, nos delegados postos á súa fronte, si habería unha clara novidade. A intencionalidade xa non será puramente política, senón administrativa, entendendo a administración como fomento, tarefa á que estaban dedicados os subdelegados. Con todo, isto non quere dicir que a proposta de Javier de Burgos e do reformismo administrativo fose menos centralista cá das pasadas épocas liberais, o que ocurría era que o centralismo, ó igual cá división provincial, poríase ó servizo duns ideais administrativos de fomento e prosperidade. A centralización perseguida neste momento, máis que unha misión política, tiña unha función administrativa e de fomento.

Unha vez que procedemos ó comentario das características xerais e á orixe dos subdelegados de Fomento, imos proceder á descrición do proceso legal que levou á súa instauración. Para o asentamento dos subdelegados o primeiro acontecemento importante será o nomeamento de Javier de Burgos como ministro de Fomento, o 21 de outubro de 1833, dentro do Gabinete presidido por Cea Bermúdez (1779-1850). Sen dúbida, a creación destes funcionarios xa estaba na mente de Burgos antes de chegar ó Ministerio, pois tan só dous días despois, o 23 de outubro de 1833, a raíña gobernadora, María Cristina de Borbón, asinaba o Real decreto polo que se creaban os subdelegados principais de Fomento.

⁷ Verbo da recente bibliografía arredor dos Gobernadores Cívís podemos apuntar dúas obras de interese: AA.VV.: *El Gobernador Civil en la política y en la Administración de la España contemporánea*, Madrid: Ministerio del Interior, 1997. CAJAL VALERO, Arturo: *El Gobernador Civil y el Estado centralizado del siglo XIX*, Madrid: MAP, 1999.

⁸ NIETO, Alejandro: *Los primeros pasos del Estado constitucional...* Op. Cit. Así o afirma este autor. «... lo esencial era que se trataba de una Administración de fomento. Ya la denominación tiene en este punto un enorme valor significativo, que se contrastaba con la sustancia eminentemente política de la figura liberal («jefe político», «gobernador») pensada para gobernar y mandar; mientras que la hechura de Javier de Burgos quiso mantenerse en lo posible al margen de lo político para centrarse en el «fomento» de la prosperidad de los individuos y de los pueblos», p. 248.

«Convencida de que para que sea eficaz la protección que quiero dar á todos los intereses legítimos, es menester que haya en las provincias agentes especiales de prosperidad, he tenido a bien mandar en nombre de mi muy cara y amada Hija la Reina Doña Isabel II lo que sigue:

Artículo 1º. En cada una de las capitales de las provincias que hoy existen, y de las que se formen en la nueva división territorial, que os he encargado plantear, se establecerá una autoridad superior administrativa con el título de Subdelegado principal de Fomento.

(...)

Art. 3º. Los subdelegados principales y los subalternos serán escogidos entre las personas dotadas de conocimientos especiales en administración»⁹.

A través destas verbas podemos observar como os subdelegados de Fomento eran os axentes encargados de levárllelos beneficios da Administración ás provincias, tendo como misión fundamental a súa prosperidade. Este traballo sería realizado por entendidos na Administración, é dicir, pretendíase unha profesionalización dos máximos xefes provinciais; alén de toda circunstancia política, primaban para o seu nomeamento os coñecementos no relativo a temas administrativos. Como se pode apreciar, estanse designando os subdelegados de Fomento antes de que se produza a racionalización provincial, o que nos dá idea de dúas cuestións: primeiro, está indicando que os subdelegados son a grande creación de Javier de Burgos, este anticipo denota a grande importancia que a racionalización da Administración e o fomento da prosperidade tiñan no manifesto do 4 de outubro de 1833 (programa de goberno do ministerio Cea Bermúdez, que facía fincapé nas reformas administrativas); segundo, a división provincial, implantada máis tarde, serviría como ámbito de xurisdicción para uns funcionarios xa creados, denotando o seu carácter de copia de pasados traballos e o seu carácter colateral respecto dos subdelegados de Fomento¹⁰. Estes axentes de fomento converteríanse na ponte entre o Estado e as provincias, eran funcionarios que espallarían pola provincia tódalas disposicións do Goberno e elevarían cara ó centro as necesidades da periferia.

Sen embargo, non todo serían facilidades para Javier de Burgos á hora de levar adiante a implantación dos subdelegados de Fomento. En efecto, podemos afirmar que a principal oposición ós novos funcionarios veu por parte do Consello de goberno, institución prevista no testamento de Fernando VII para asesoralala raíña gobernadora. Nun primeiro momento o Consello de Goberno vaise preocupar tanto pola indetermi-

⁹ *Gaceta de Madrid*, 24-X-1833.

¹⁰ MAESTRE ROCA, Julio: «Javier de Burgos, liberal doctrinario», *Revista de Estudios Políticos*, xaneiro-febreiro, 1972, n.º. 181, pp. 133-156.

nación das atribucións que se lles darían ós subdelegados, como polo posible aumento de gastos que suporía para o Estado a súa creación; verbo de ámbolos temas demandaballe información ó Consello de Ministros¹¹. Sen embargo, Burgos vai reaccionar rapidamente e o 11 de novembro de 1833 presenta detalladamente o proxecto de creación dos subdelegados de Fomento perante o Consello de Ministros: as súas atribucións, dotacións e presuposto de gastos das subdelegacións, impugnando as reticencias do Consello de Goberno, diante desta exposición os ministros aprobaron as subdelegacións de Fomento¹².

Pero, aínda que os subdelegados foron aprobados polos ministros, non por iso o Consello de Goberno acatou as súas medidas; así, nun oficio do 20 de novembro de 1833, enviado ó Consello de Ministros, manifestaba a súa idea de que a división territorial debía limitarse só á parte administrativa, non facéndoa extensiva ós demais eidos do servizo do Estado. Por outra parte, noutro oficio do 23 de novembro, os membros do Consello de Goberno manifestaban innecesario establecer subdelegados de Fomento, aducindo que as funcións que para eles estaban previstas podían exercelas os Intendentes¹³. Mais Burgos discrepou abertamente desta opinión: «El Sr. Ministro del ramo entró en el examen de todos los fundamentos de esta opinión: mostró los inconvenientes que se seguirían de adoptarla: probó la contradicción que existía entre la aprobación de la División territorial limitada a la parte administrativa y la no aprobación del establecimiento de las subdelegaciones de Fomento»¹⁴. Os demais ministros amosáronse de acordo con Burgos e aprobaron definitivamente os proxectos dos subdelegados.

Pero, a oposición do Consello de Goberno ós subdelegados, máis que polo aumento do gasto que ó Estado lle podería causar, debíase a un tema de maior profundidade e importancia. En efecto, Javier de Burgos ó crea-los subdelegados de Fomento non os consideraba só como funcionarios profesionais, senón que pensaba tamén en civís para desempeñalos, é dicir, Burgos desexaba unha Administración civilista, afastada de calquera intervencionismo militar, pois era esta unha condición *sine qua non* para que a Administración puidera cumprilo seu cometido fomentador da prosperidade. No caso das subdelegacións non había ningunha posibilidade de que foran desempeñadas por militares, a diferenza do que ocorría coas xefaturas políticas, que en momentos de excepción

¹¹ *Actas del Consejo de Ministros*. Isabel II. Tomo IX (1833-1839), Madrid: Ministerio de la Presidencia, 1995. Sesión do 10-XI-1833, p. 48.

¹² *Actas del Consejo de Ministros*. Op. Cit. Sesión do 11-XI-1833, p. 50.

¹³ *Actas del Consejo de Ministros*. Op. Cit. Sesión do 29-XI-1833, p. 67.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 67-68.

poderían estar ocupadas por militares. Era claro que esta determinación civilista de Burgos ía chocar co tradicional poder dos militares, exercido en tódolos ámbitos do Estado, tamén na Administración; neste senso, as prevencións do Consello de Goberno contra dos subdelegados debémos entendelas como un intento de defende-los intereses militares, ante o choque competencial que se ía producir cos subdelegados de Fomento. Tal defensa enténdese polo feito de que no Consello de Goberno había importantes mandos militares, e temos o exemplo máis significativo no marqués das Amarillas, disposto a defende-lo corporativismo militar¹⁵. Cómpre lembrar que na conxuntura política do momento, dominada pola crise dinástica aberta tralo pasamento de Fernando VII, e a conseguinte reacción carlista fronte ó trono isabelino, os militares posufron unha privilexiada situación política, dado que o estado de guerra facía deles un elemento necesario para a conservación da Monarquía de Isabel II, de aí que non estiveran dispostos a ceder nada do seu tradicional poder e influencia, converténdose, xa que logo, en inimigos declarados da implantación dos subdelegados.

Unha vez aprobados polo Consello de Ministros, e superados os últimos obstáculos, os subdelegados tiveron vía libre para a súa definitiva implantación. Efectivamente, o 30 de novembro de 1833, na mesma data en que se procedía á instalación dunha nova división provincial, publicábase tamén o Real decreto polo que se fixaba a cadro de persoal dos subdelegados de Fomento postos á fronte das novas provincias. A división provincial e a creación dos subdelegados púñanse nun mesmo e inseparable plano, o da acción benéfica que se agardaba da Administración:

«La nueva división territorial, que con el objeto de facilitar la acción de la administración he tenido á bien sancionar por mi decreto de este día, no sería un beneficio para los pueblos, si á la cabeza de cada una de las provincias, y aun á la de algunos partidos, no hubiese un jefe encargado de estudiar las necesidades locales, y de socorrerlas él mismo, ó de proponer al Gobierno los medios de verificarlo. Con este objeto mandé por mi Real decreto de 23 de octubre que se estableciesen dichos jefes con el título de subdelegados de Fomento; y no conviniendo diferir ya la ejecución de esta medida, ni pudiendo llevarse á cabo sin otras que la regularicen y completen...»¹⁶.

Pasaba, a continuación, á precisa regulamentación dos subdelegados de Fomento, así como á fixación do seu plano de traballo. As funcións dos Subdelegados ficaban claras cando no artigo 11 do Real decreto se afirmaba: «Siendo la protección de los intereses generales el objeto esen-

¹⁵ GAY ARMENTEROS, Juan C.: *Política y Administración en Javier de Burgos*, Granada: CEMCI, 1993, p. 148.

¹⁶ *Gaceta de Madrid*, 3-XII-1833.

cial de la administración, los Subdelegados que no los favorezcan sin descanso, los que no promuevan bienes efectivos serán separados de sus destinos, cualquiera que sea la causa que les haya impedido hacer el bien»¹⁷. Non podía quedar máis clara a misión dos subdelegados, a busca da prosperidade era o seu fin principal.

Pero, non contente con esta clara fixación de tarefas, Javier de Burgos vai elaborar unha detallada «Instrucción para el Gobierno de los Subdelegados de Fomento» na que se describía punto por punto as obrigas dos subdelegados en cada materia da súa atribución. Dividida en 20 capítulos trataba de todo o relativo ó fomento da prosperidade das provincias: agricultura, industria, comercio, sociedades económicas, división territorial, estatística e moitos outros temas eran obxecto preferente da súa atención. Nesta instrucción os subdelegados ficaban constituídos como axentes fundamentais da centralización estatal, postos ó servicio das benéficas previsións da Administración emanada do Goberno central: «Los subdelegados de Fomento son empleados de ejecución y como tales no pueden mandar ni prohibir sino lo que manden o prohiban las leyes, las Reales ordenes y las instrucciones del ramo»¹⁸. Para o seguimento do traballo dos subdelegados estes quedaban obrigados a enviarlle cada mes un informe ó Goberno no que darían conta dos seus progresos no tocante a acada-la riqueza das provincias que dirixían. Sen dúbida, un dos puntos máis importantes desta instrucción era aquel no que Burgos lles ordenaba ós axentes provinciais que recolleran dos Capitáns Xenerais aquelas atribucións que agora pasarían a estar administradas polos subdelegados, atribucións que respondían fundamentalmente ó control da orde pública e policía, competencias que tradicionalmente foran dominio dos militares. Con esta actitude Burgos pretendía, como máis arriba xa comentamos, o desenvolvemento dunha Administración plenamente civilista e servida por funcionarios civís. Anque Burgos recomendaba, finalmente, ós subdelegados a colaboración e a harmonía con todas as autoridades, incluídas as militares, era claro que estes non se deixarían roubar facilmente competencias que viñan ocupando durante moito tempo, e non estaban dispostos a perder protagonismo nin na Administración do Estado, nin na das provincias, polo que non tardarían en lles presentar problemas ós subdelegados e en xeral á Administración civilista proposta por Burgos¹⁹.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ *Gaceta de Madrid*, 12-XII-1833. A «Instrucción para el Gobierno de los Subdelegados de Fomento aprobada por S.M.» sería publicada neste periódico entre o 5-XII-1833 e o 12-XII-1833.

¹⁹ GAY ARMENTEROS, Juan C.: *Política y Administración...* Op. Cit., pp. 148-149. Sen embargo Burgos non cedeu na súa teima de acadar unha Administración de corte ci-

Unha vez fixadas legalmente as atribucións dos subdelegados de Fomento, tan só faltaba o nomeamento das persoas que deberían ocupar tal posto á fronte das provincias. Tal feito vaise producir por senllos decretos de 10 e 14 de decembro de 1833 que ofrecían as listaxes dos novos axentes provinciais²⁰. Polo que respecta ás provincias galegas, os nomeados foron: Miguel Gayoso de Mendoza, señor de Rubianes, para a Subdelegación de Fomento da provincia da Coruña; José Rodríguez del Busto, subdelegado de Fomento da provincia de Ourense; José María Bremón, para a Subdelegación de Fomento de Pontevedra e José María Moscoso de Altamira, que sería o primeiro subdelegado de Fomento da provincia de Lugo²¹. Unha vez establecidos os novos funcionarios, unha Real orde de 29 de decembro de 1833 ordenaba que estes se presentasen de contado nas provincias da súa Administración, e dábbase como data límite para verificar tal feito ata o 31 de xaneiro de 1834, data a partir da cal os subdelegados que non se presentaran a cumprir coas súas obrigas perderían o seu destino; tal feito era símbolo da importancia e das esperanzas que se tiñan postas nos subdelegados e na súa misión fomentadora²².

Unha vez que realizamos a análise das bases ideolóxicas que sustentaban ós subdelegados de Fomento, así como da súa misión á fronte das provincias e o proceso legal que levou á súa instauración; imos proceder, de seguido, ó exame da implantación da Subdelegación de Fomento na provincia de Lugo, que era unha das catro en que Galicia ficou dividida a partir de 1833.

3. Notas biográficas de José María Moscoso de Altamira

O home escollido para se facer cargo da Subdelegación de Fomento da provincia de Lugo foi José María Moscoso de Altamira, quen á altura do ano 1833 xa contaba cun longo *curriculum* político, tanto a nivel ga-

vilista, así Vid. *Actas del Consejo de Ministros*, Op. Cit. Sesión do 27-XII-1833: «Finalmente leyó el Sr. Secretario del Despacho del Fomento las minutas de una circular que se proponía dirigir a los Capitanes Generales de la Provincias, para que con arreglo al Real Decreto de 30 de Noviembre último en que se nombran subdelegados de Fomento, entreguen a éstos los negocios concernientes a la Policía y demás dependencias que por el mismo decreto se ponen bajo su inspección; y de un artículo que se acompaña a la Instrucción que se ha de remitir a los mismos subdelegados encargándoles la prontitud y escrupulosidad con que deben transmitir a los Capitanes Generales cuantas noticias puedan interesar a la tranquilidad y seguridad del país», p. 104. Como se pode apreciar a sombra do poder militar seguía presente.

²⁰ *Gaceta de Madrid*, 17-XII-1833.

²¹ VIVEIRO MOGO, Prudencio: «La instalación de los Subdelegados de Fomento en Galicia», *Historia Contemporánea*, n.º 21, 2000, pp. 627-650.

²² *Diario de la Administración*, 18-II-1834.

lego como español, que o levaron a ocupa-las máis altas responsabilidades á fronte do Estado, e chegará a se converter nun persoeiro clave para a consolidación das institucións liberais en Galicia, e máis concretamente na provincia de Lugo, da que era natural. Efectivamente, José María Moscoso de Altamira nace no ano 1788 na cidade de Mondoñedo, no seo dunha familia fidalga posuidora dun importante patrimonio territorial:

«En veinte y cinco de Mayo de mil setecientos ochenta y ocho: Yo Don Domingo Antonio Pérez, primer teniente cura de la Parroquia del Señor Santiago única de esta ciudad de Mondoñedo, de la que es propio cura Don Jacinto Penelas, Bapticé solemnemente un Niño que nació á la una de la tarde del día antecedente veinte y cuatro de dicho mes y año, hijo legítimo de Don Josef María Moscoso, y de Doña María del Carmen Quiroga vecinos de dicha Parroquia; nieto por parte paterna de Don Antonio Moscoso, y de Doña Bernarda de Miranda, difuntos vecinos que fueron de la repetida Parroquia; y por la materna de Don Andrés Quiroga y Ulloa, y de Doña María Antonia Pardo y Quindós, aquel difunto, y vecinos que ella es, y aquel fue de la ciudad de Betanzos, Arzobispado de Santiago: Púsele nombre Josef María; fue su padrino el R.P. Fr. Pedro Martínez, Difinidor Conventual en el de San Martin de Villaoriente extramuros de dicha ciudad del orden tercera de San Francisco, y para que conste lo firmo en dicha ciudad»²³.

O seu pai foi José María Moscoso Omaña y Miranda (1749-1802), natural de Santa Cecilia do Valadouro, veciño de Mondoñedo, de onde era rexedor perpetuo e coronel das milicias provinciais. Os Moscoso Omaña eran os señores xurisdiccionais de Ferreiravella (San Martiño de Mondoñedo), posuíndo ademais outras importantes propiedades: Fontao, Formarán, Donalbai, Senande, Barreira... Desde o ano 1588, en que Lorenzo Sánchez Moscoso foi nomeado polo capitán xeneral de Galicia para o emprego de capitán das compañías de milicias das parroquias de Santa Cecilia do Valadouro, San Martiño de Mondoñedo e outras, esta familia dominou esta zona da *provincia* de Mondoñedo. Sería precisamente Moscoso de Altamira o derradeiro señor xurisdiccional de Ferreiravella. A nai de Moscoso, María del Carmen Quiroga y Quindós (n. 1764), era natural de Betanzos, onde viviu ata o ano 1782, data na que se trasladou a Mondoñedo para casar con José María Moscoso Omaña²⁴. No ano 1803 Moscoso de Altamira foi admitido na clase de cabaleiros cadetes do Real Colexio de Artillería de Segovia, despois de ter aprobadas as pertinentes probas de nobreza. No ano 1804 foi admitido no Real

²³ Archivo Diocesano de Mondoñedo. Libro de Bautizados (Mondoñedo) de 29-III-1785 ao 18-III-1792. Folio 233.

²⁴ Archivo Histórico Nacional (AHN). Estado. Carlos III. Expediente n.º. 2302.

Corpo de Maestranza de Ronda, despois de ter novamente superadas as probas de nobreza. En 1805 estaba recoñecido por «Noble hijodalgo» de sangue nos empadroamentos formados na xurisdicción de Ferreira, parroquia de San Martiño de Mondoñedo. A mesma cualificación tería na parroquia de Santiago de Abres, xurisdicción de Castropol, nos anos 1825 e 1831, cómpre afirmar que o vencello de Moscoso de Altamira a esta zona viría motivada pola súa avoa paterna, Bernarda Miranda Navia y Osorio, natural de Santiago de Abres. No ano 1808 foi electo pola Xunta Provincial de Mondoñedo como representante da nobreza deste partido para o congreso composto de deputados desta clase, máis os do clero e o Estamento popular, convocado pola Xunta Soberana do Reino de Galicia na cidade da Coruña, con obxecto de proporcionar recursos contra dos franceses; neste mesmo ano foi nomeado pola Xunta como comandante con graduación de tenente coronel de terceiro batallón do rexemento de reserva de Mondoñedo, amais de ocupar outros cargos²⁵. Ó longo da súa vida Moscoso de Altamira terá unha importante relación coa cidade de Ferrol, vencello que podería deberse a dous motivos: primeiro, pola súa condición de militar; segundo, Moscoso era bisneto por liña materna dos marqueses de San Saturnino, moi ligados a Ferrol. Nesta cidade tería Moscoso a súa residencia por moitos anos.

A orixe do vencello de Moscoso co liberalismo atopámola nunha probable referencia de Benito Pérez Galdós nos seus «*Episodios Nacionales*». Así foi, no ano 1814 Moscoso, que daquela posuía a graduación de *brigadier*, foi encausado polas comisións de Estado encargadas de perseguir os elementos liberais trala restauración absolutista de Fernando VII. A causa que se lle abre a Moscoso non vén motivada por ser un valedor do liberalismo, senón máis ben por non ter defendido o absolutismo e os dereitos do rei cando outros oficiais do exército facían gabanzas da Constitución de 1812, delicto polo cal o fiscal da citada comisión pediu para Moscoso a pena capital²⁶. Por suposto, esta pena non chegou a se facer realidade. En efecto, en anos posteriores Moscoso de Altamira semella que recuperou o seu creto, e mesmo en 1817 acadou ser nomeado «Gentil Hombre de Cámara de S.M. con entrada». Ora ben, desde o incidente comentado desaparece a vencellación de Moscoso co exército. Durante o primeiro período absolutista de Fernando VII Moscoso permaneceu nas

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ PÉREZ GALDÓS, Benito: *Memorias de un cortesano de 1815. Episodios Nacionales*. V. I, Madrid: Aguilar, 1971. «Me acuerdo de la causa formada al brigadier Moscoso 'por no haber desplegado los labios' mientras otros oficiales elogiaban la Constitución... Vamos, si no se puede uno contener tratando de esto. Bien hizo el fiscal en pedir para Moscoso la pena de muerte, porque el deber de éste era reprender a los desvergonzados oficiales...», p. 1.290.

súas propiedades en Galicia, e foi nesta época cando tivo lugar o seu casamento con María Dolores Taboada y Bueno, veciña de Lugo e pertencente á familia fidalga dos Bendoiro; froito deste matrimonio sería o nacemento en Ferrol da filla primoxénita de Moscoso, Sofía, no ano 1818.

Moscoso de Altamira vai tomar claramente partido polo liberalismo no 1820, apoiando decididamente o movemento revolucionario que se produciu neste ano contra o absolutismo. Efectivamente, Moscoso será un dos homes claves para o triunfo do levantamento de 1820 en Ferrol, formando parte da Xunta creada nesta cidade²⁷. Posteriormente converteríase no primeiro alcalde constitucional de Ferrol no Trienio Liberal (1820-1823), cargo que desempeñaría por moi pouco tempo, pois nas eleccións ás Cortes celebradas no 1820 Moscoso foi electo deputado en representación da provincia de Galicia, considerada daquela aínda como unha unidade. Durante o Trienio Liberal verificouse tamén o vencello de Moscoso á masonería, asumindo o nome masónico de *Foción*, tal feito non significa necesariamente un grande compromiso do noso home con esta sociedade secreta, pois, naquel entón, a inmensa maioría da clase política estaba afiliada ás loxas, e a pertenza a elas era unha condición forzosa para quen aspirase a ascender postos na súa carreira política²⁸.

Cómpre afirmar que correspondendo coas primeiras discordias dentro da familia liberal que podemos atopar no Trienio, Moscoso de Altamira vaise vencellar ó liberalismo máis moderado. Neste senso, podemos afirmar que foi un destacado membro da sociedade do «Anillo de Oro», formada por liberais partidarios da moderación e da orde, sociedade valedora dos privilexios da Coroa e partidaria de reprimir calquera esaxeración revolucionaria²⁹. O feito de pertencer a esta sociedade era sinónimo de triunfo, e un xeito de escalar rapidamente postos na Administración do Estado, isto foi o que lle ocorreu a Moscoso de Altamira, quen na lexislatura do 1821 foi un dos presidentes das Cortes, e en febreiro de 1822 chegaría a ser ministro da Gobernación no Gabinete presidido por Francisco Martínez de la Rosa. Sería desde o Ministerio da Gobernación, desde onde Moscoso procedería ó nomeamento dos xefes políticos encargados de administrar as novas provincias implantadas en xaneiro de 1822. Moscoso destacaría, sobre todo, por nomear militares para os gobernos políticos, demostrando que como liberal moderado unha das

²⁷ BARREIRO FERNÁNDEZ, X. R.: *Liberales y Absolutistas en Galicia*, Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 1982, pp. 22-23.

²⁸ DIEGO GARCÍA, Emilio de: «Aproximación al estudio de los posibles masones en 1823», en FERRER BENIMELI, J. A. (COORD.): *La masonería en la España del siglo XIX*, V. II, Salamanca: Junta de Castilla y León, 1987, pp. 451-466.

²⁹ DEROZIER, Albert: *Escritores políticos españoles, 1780-1854*, Madrid: Ediciones Turner, 1975, pp. 59-60.

primeiras cuestións que lle importaban era a defensa da orde e da tranquilidade. Este nomeamento de militares para as xefaturas políticas ía en detrimento do carácter civilista da institución, cuestión pola que xa foi criticado polos seus contemporáneos, caso de Juan Romero Alpuente³⁰. O talante moderado de Moscoso amósanolo con detalle Antonio Alcalá Galiano, cando referíndose ó Ministerio Martínez de la Rosa afirma:

De todos los nuevos ministros, Moscoso era el más desagradable á la parcialidad contraria, por ser tieso y entonado y tratarla en la apariencia, sí no en la realidad, con desprecio, habiendo sido de las juntas restablecedoras de la Constitución en su provincia, Galicia, y luego enemistándose tanto por su conducta en las Córtes con la gente de opiniones extremadas, que casi pasaba por realista; personaje por otra parte de respetable medianía en alcances y ciencia, pero no más, y á quien al parecer tenía en particular estima Martínez de la Rosa»³¹.

Moscoso de Altamira viuse na obriga de dimitir como ministro da Gobernación a raíz da súa morna actuación nos sucesos do 7 de xullo de 1822, que puxeron en perigo o réxime constitucional. Ó igual que os seus compañeiros de Ministerio, Moscoso foi procesado por mor da súa ambigua actuación nos sucesos do 7 de xullo, pero finalmente a causa sería sobresida. Moscoso non deixaría de ocupar cargos de responsabilidade, pois en 1823 pasou a formar parte do Consello de Estado. A boa estrela de Moscoso de Altamira remataría no 1823 coa invasión dos «Cen mil fillos de San Luís», que levaría ó restablecemento do absolutismo en España; a colaboración de Moscoso co liberalismo ía supo-lo seu abandono da Corte. Así, por Real decreto autógrafo de Fernando VII, expedido en Andújar o 31 de outubro de 1823, Moscoso foi separado do seu cargo de «Gentil Hombre de Cámara de S.M. con entrada»³². Tal feito supuxo que Moscoso deixase Madrid e voltase a Galicia, onde permanecería ata a morte de Fernando VII, en setembro de 1833, e desde onde foi reclamado pouco tempo despois para ocupa-la Subdelegación de Fomento da Provincia de Lugo, cuestión que nos ocupará de seguido.

³⁰ Expresaba Romero Alpuente dun xeito irónico a súa oposición ó nomeamento de xefes políticos realizado por Moscoso de Altamira: «El ministro de la gobernación de la Península que por medio de su imparcial y acertada elección de jefes políticos había de hacer conocer a los pueblos la prosperidad a que había de llevarlos el nuevo sistema, mantuvo en sus puestos a los que habían dado pruebas más positivas de ser sus enemigos...». Vid. ROMERO ALPUENTE, Juan: *Historia de la Revolución Española y otros escritos*, V. II. Edición preparada e introducida por Alberto GIL NOVALES, Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1989, p. 276.

³¹ ALCALÁ GALIANO, ANTONIO: *Memorias*, Madrid: Imprenta de Enrique Rubiños, tomo II, 1886, p. 247.

³² Archivo General de Palacio (AGP). Personal. Caja 720. Expediente 10.

4. A instalación da Subdelegación de Fomento en Lugo

No Antigo réxime a cidade de Lugo encabezaba unha das sete *provincias* nas que estaba dividido o Reino de Galicia. A presentación dunha nova división provincial por parte do Estado liberal vai ter sempre presente a Lugo e ó seu territorio de influencia, ben como unha subdivisión dentro da provincia de Galicia ou ben como unha entidade provincial de seu. A provincia de Lugo delimitouse na división provincial do 1822, aprobada polas Cortes do Trienio Liberal, e, con pequenas mudanzas, sería a que se implantaría definitivamente en 1833, pervivindo ata a actualidade³³. A definitiva consolidación como provincia independente supuxo tamén a fixación dunhas institucións propias (das que carecera no Antigo Réxime), entidades que virían representadas fundamentalmente por un subdelegado de Fomento, xa que as Deputacións Provinciais non se restablecerían ata 1835.

Tralo falecemento de Fernando VII, os sectores do reformismo administrativo, que hexemonizaran o poder na derradeira etapa da vida do monarca defunto, e os sectores liberais que foran moderando o seu discurso co paso do tempo, comezarán un proceso de converxencia que deseñará un novo modelo de Estado arredor da Monarquía de Isabel II. Neste contexto de dupla conxuntura de pacto político entre o liberalismo moderado e o absolutismo reformista, por unha parte, e de Guerra Civil e de contestación á Monarquía isabelina, por outra parte; homes como José María Moscoso de Altamira convertéranse en imprescindibles para o novo réxime; a súa influencia social, baseada sobre todo na propiedade territorial, fai deles pezas claves que poden asegurar a fidelidade do seu territorio de orixe ao novo réxime que está nacemento. Esta será a razón fundamental pola que Moscoso de Altamira foi nomeado en decembro do 1833 subdelegado de Fomento da provincia de Lugo, pois a súa condición de grande propietario da nova provincia convertíao nun poder local importante co que o Estado pretendía contar. Ora ben, as intencións do Estado non sempre coincidían cos intereses dos nomeados para as subdelegacións de Fomento, este será o caso de Moscoso de Altamira, quen terá unha reacción ambigua con respecto ó seu nomeamento; ambigüidade que se concretou en dúas misivas diferentes datadas en Ferrol o 20 de decembro de 1833, enviadas ó ministro de Fomento, Javier de Burgos.

A primeira das cartas podemos considerala a resposta oficial de Moscoso, contestación na que agradece á raíña gobernadora o seu nomeamento ó tempo que dá significativas mostras de fidelidade a Isabel II e á nova orde vixente:

³³ VIVEIRO MOGO, Prudencio: «A xénese da provincia de Lugo, 1812-1833: Estado liberal e división provincial», *Lucensia*, n.º 23, 2001, pp. 213-230.

«El distinguido honor que merezco á S.M. la REINA Gobernadora en el nombramiento para Subdelegado de Fomento de la provincia de Lugo, que V.E. me comunica con fecha de 10 del corriente, ha llenado mi corazón de la mas pura gratitud á sus bondades, si bien me aflige el temor de que esta ocasión sea acaso la única en que el acierto que acompaña todas las resoluciones de S.M. se vea disminuido por el exceso de su benevolencia augusta respecto de mi persona. No obstante colocado entre la desconfianza de poder corresponder dignamente á ella, y el deseo de aprovechar la primera ocasion que se me presenta de acreditar á S.M. y á la REINA nuestra Señora Doña Isabel II mi sincera gratitud de sacrificarme en su servicio, no puedo vacilar en aceptar con el mas profundo reconocimiento el encargo honorífico que S.M. se digna confiarme»³⁴.

Como se pode apreciar, o noso protagonista acepta claramente o cargo que se lle propón; é máis, Moscoso continuaba pedindo a colaboración de Javier de Burgos para levar adiante os obxectivos que estaban fixados para as subdelegacións de Fomento, obxectivos que non eran outros que o deseño dunha Administración eficaz que buscaba a prosperidade e a riqueza da periferia, estas son as metas que se marcaba Moscoso para a provincia de Lugo; por outra parte; o servizo e o sacrificio de Moscoso de Altamira cara Isabel II marcarían o seu traballo como xefe da Administración á fronte da súa provincia: «¡Dichoso yo si mereciendo la clasificación de agente especial de esta, lograrse algun dia el placer de presentar ante el trono, como objeto el mas grato al benéfico corazón de S.M. la demostracion de haber remediado una sola de las necesidades de esta fiel porcion de sus queridos hijos!»³⁵. Como vemos, Moscoso colócase claramente en sintonía ideolóxica co reformismo administrativo, e cifraba o seu éxito en espalla-los beneficios da Administración. Da importancia que o Goberno daba á figura de Moscoso de Altamira foi exemplo o feito de que esta contestación foi publicada na *Gaceta de Madrid*, o que revela o desexo de contar con Moscoso para a política das reformas administrativas. Sen dúbida, o goberno valoraba como de moita importancia a participación de Moscoso de Altamira no novo réxime, polo que lle queren dar eco publicando a súa carta. A loita pola conservación da Monarquía de Isabel II e o éxito da política das reformas administrativas estarían detrás deste feito.

Ora ben, como dicíamos máis arriba, Moscoso de Altamira enviou unha segunda carta a Javier de Burgos, tamén datada o 20 de decembro de 1833, na que xa non se amosaba tan optimista nin tan contento co cargo co que fora agraciado, sen deixar de amosa-la súa gratitude cara ó ministro de Fomento e sen rexear explicitamente o posto que se lle

³⁴ *Gaceta de Madrid*, 31-XII-1833.

³⁵ *Ibidem*.

ofrece, Moscoso manifestaba a serie de motivos polos cales o posto de subdelegado de Fomento de Lugo viña a contraria-la súa vida:

«El deber y mi honor no me dexan otra alternativa que la de obedecer, considerando sobradamente recompensados desde este momento quantos sacrificios pueda haber consagrado desde mis primeros años en obsequio de mis Soberanos y en bien de mi Pais. Sin embargo V.E. permitirá le manifieste que por poco importantes que aquellos hayan sido, sus resultados desde hace doce años fueron para mí tan funestos baxo diversos aspectos, que habia llegado á inspirarme un verdadero horror solo la idea de la posibilidad de tener que ocuparme de nuevo de los negocios públicos, ya que en ellos, ora sea por mi poca flexibilidad ante los diversos ídolos de las facciones, ó por la fatalidad de los tiempos, solo encontré amarguras y tribulaciones en recompensa de un sincero amor á mi Rey y á mi Pais»³⁶.

Destas verbas de Moscoso de Altamira destacariamos dúas cuestións: en primeiro lugar, o noso home semella escarmentado do seu paso pola vida pública e pola política, que como vimos anteriormente lle trouxera penalidades e castigos; e, en segundo lugar, Moscoso amosa claramente un talante autoritario e inflexible, propio dun liberal moderado; sexa como for, sen rexeita-lo encargo que se lle fai, solicita de Javier de Burgos que, do mesmo xeito que o propuxo diante da raíña gobernadora para ocupa-la Subdelegación de Fomento de Lugo, se sirva agora exoneralo no momento que considere máis oportuno, pois non se considera o home máis apropiado para cumprir co traballo que se lle encomenda; para reforza-la súa posición Moscoso engade: «Hace días que me hallo sufriendo una indisposicion catarral que en la opinion de los facultativos solo puede zeder respirando hasta la primavera próxima el aire de los puertos de mar, menos frio y húmedo que es el de Lugo»³⁷. Moscoso estaba solicitando do ministro de Fomento poder permanecer en Ferrol ata a primavera de 1834, o cal sería unha clara violación da Real orde do 29 de decembro de 1833, que lles esixía ós subdelegados de Fomento que se presentaran nas súas provincias antes do 31 de xaneiro de 1834. Por suposto, estas consideracións de Moscoso non foron dadas á publicidade, como si acontecera coa outra carta.

Pero Javier de Burgos non se conformou con esta resposta polo que escribiu a Moscoso de Altamira o 28 de decembro de 1833 pedíndolle que fixera todo o posible por se presentar en Lugo canto antes; esta nova petición vai motivar unha nova carta de Moscoso ó ministro de Fo-

³⁶ AHN, Fondos Contemporáneos: Ministerio de la Gobernación. Personal. Legajo 339.

³⁷ Ibidem.

mento, datada en Ferrol o 18 de xaneiro de 1834³⁸. Nesta misiva Moscoso afirmaba que non podería viaxar sen pór en perigo a súa saúde, ata os últimos días do mes de febreiro de 1834; ademais afirmaba que, aínda que puidera estar en Lugo naquel intre, ata o seu completo restablecemento non podería facer nada para mellora-la Administración desta provincia, tal situación era a que levaba a Moscoso a pedir autorización ó ministro para permanecer en Ferrol despois do 31 de xaneiro de 1834, saltando, xa que logo, por riba da legalidade. Moscoso afirmaba que podería estar en Lugo para o primeiro de marzo, non sen antes ter pasado pola Coruña para xura-lo seu cargo diante do capitán xeneral³⁹. Acto seguido Moscoso, consciente da importancia que para o Goberno era a súa situación na Subdelegación de Fomento de Lugo e da posición de forza que isto lle daba, informaba ó ministro que de non lle concede-lo que pedía se vería na obriga de dimitir do seu cargo, pois manifestaba que lle era absolutamente imposible presentarse en Lugo denantes do 31 de xaneiro do 1834. Esta insistencia de Moscoso de atrasar a súa partida a Lugo, máis que polos males do pasado ou pola saúde do presente, debía-se a que abandonar Ferrol supuña unha minguía importante para os seus negocios, que non se vía compensada cun cargo como o de subdelegado de Fomento, cargo que ademais era ben pouca cousa para quen ocupara responsabilidades máis altas ó servicio do Estado; nas seguintes liñas que reproducimos amósanse con detalle cales eran as súas reticencias para acepta-la Subdelegación de Lugo:

«En mi corta carrera pública jamas di la preferencia á mis intereses sobre los de mi patria y los de mi Soberano; y aun podria con satisfaccion demostrar que en mas de una ocasion hice en obsequio de los segundos el sacrificio de los primeros; pero, si bien es muy bella la máxima de que este no debe de tener límites cuando se trata de objetos tan sagrados no ignora V. que todos los hombres los fixan segun su posicion social respectiva. La que la suerte me permitió ocupar no me ofrece en el ejercicio de qualquier empleo otro atractivo que el, inestimable á mis ojos, de obedecer y servir á S.M.; mas para desempeñar el de Subdelegado de Lugo con que se ha dignado honrarme, no solamente tengo que abandonar con toda mi familia el pueblo en el que estoy establecido pasa de veinte años y las comodidades que en el encuentro, para trasladarme á otro distante quince leguas, sino tambien en gran parte, el cuidado de mis haciendas é intereses; pues consagrado á los del público, poco podré ocuparme ya de aquellos; y aunque ningun mérito debo dar á estas consideraciones me parece que en la de V. serán suficientes para no aplicarme en todo rigor las reglas que hayan de servir con los individuos que en la carrera de los empleos encuentren una ventaja personal»⁴⁰.

³⁸ Ibidem. Carta de Moscoso de Altamira a Javier de Burgos, Ferrol 18-I-1834.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

Moscoso de Altamira era un home claramente consciente da súa posición social. Un cargo como o de subdelegado de Fomento podería resultar atractivo para un individuo que está comezando a súa carreira na Administración, pero non para quen xa tiña, coma el, unha longa carreira ás súas costas, máxime cando este cargo ía causar prexuízos ós seus negocios persoais. Estes motivos son os que levan a Moscoso a se considerar como un caso especial, como a excepción da regra, e solicita do ministro o atraso na ocupación do posto, permitíndose *ameazar* a Burgos coa dimisión se non lle concedese o que solicita. Deste xeito, Javier de Burgos tivo que ceder e permitir que Moscoso se presentase en Lugo cando máis lle conviñese; o mesmo ministro escribe no papel da carta de Moscoso: «Que con él no hablen las reglas generales, que la utilidad de su cooperacion no se predice por el tiempo, sino por la importancia de sus esfuerzos; que haga lo que guste, y que cuente siempre con cuanto yo pueda ó valga»⁴¹. Estaba claro, Moscoso era un home importantísimo para o Goberno polo que non se tiña en conta o tempo que pasase sen se presentar en Lugo, sempre que o fixese efectivo.

Con todo, ademais das consideracións devanditas polas que Moscoso non vía con bos ollos o cargo que se lle ofrecía como Subdelegado de Fomento de Lugo, aínda podemos atopar outra razón pola cal tal posto supuña un inconveniente para o noso protagonista. En efecto, non temos que perder de vista a conxuntura histórica e política que se vivía naquel momento, marcada pola Guerra Civil Carlista; neste senso, en Galicia, e moi particularmente na provincia de Lugo, axiña comezaron a actuar guerrillas carlistas, que se converterían nun problema para as autoridades. Con esta perspectiva era lóxico pensar que Moscoso non se atopara moi cómodo á fronte da Subdelegación de Lugo, pois de contado ía ter que tratar coa difícil sublevación carlista. Este feito queda demostrado no seguinte texto que reproducimos, trátase do fragmento dunha carta do xeneral Pablo Morillo (1775-1837), daquela capitán xeneral de Galicia, e verdadeiro artífice do asentamento do trono de Isabel II en Galicia:

«La provincia se nos va revolviendo por todas partes, y el clero faccioso de este país sordamente trabaja sin cesar, haciendo alistamientos secretos para don Carlos, y es muy dificultoso averiguar mucho más con el trastorno de los nuevos empleados de policía, que no sólo no conocen el país ni lo que tienen entre manos, además de una caterva de ignorantes que han sido colocados en este ramo. ¡Que desgracia! El Sr. Burgos no sólo nos ha trastornado los Ayuntamientos y los Jueces por sus precipitados

⁴¹ Ibidem. Este texto é un engadido á Carta de Moscoso na súa parte superior dereita, moi probablemente realizado polo mesmo Burgos. Esta anotación leva data do 28 de xaneiro de 1834.

nombramientos, si no es que nos ha embrollado el país en tales términos, que ni los Subdelegados ni mi autoridad son capaces de desenredar este embrollo. Rubianes y Moscoso, que son hijos del país, están aburridísimos y los dos quieren separarse de sus destinos»⁴².

A difícil situación provocada pola reacción carlista podía pór en entredito a carreira política de Moscoso, de aí que tentara abandonar canto antes o seu cargo. Mais, no anterior texto tamén podemos observar as reticencias que un militar como Pablo Morillo tiña contra o sistema dos subdelegados de Fomento ideados por Javier de Burgos, co que se vén a confirmar que o estamento militar era oposto á instalación destes funcionarios civís, pola mingua de competencias que lles supuña, como xa anteriormente afirmamos. En calquera caso, das liñas devanditas queremos subliñar-la importancia que Moscoso de Altamira ten como destacado propietario da provincia de Lugo, o que o converte nun personaxe cunha importante influencia social nesta provincia. Nun momento en que a Monarquía de Isabel II, e o réxime que a defende, están sendo fortemente contestados, homes como Moscoso, que representan ás oligarquías provinciais, son fundamentais para o Goberno para garantir a fidelidade da periferia á Monarquía isabelina; de aí que tenten captalos por tódolos medios, aínda que sexa, como no caso de Moscoso, violando a mesma legalidade do Estado que se pretende defender.

A continuación imos ocuparnos das principais reaccións producidas na provincia de Lugo perante a instalación do seu subdelegado de Fomento. De xeito xeral, podemos afirmar que as respostas estiveron marcadas pola pasividade e a non oposición ó novo xefe provincial. Efectivamente, para demostralo vexamos o exemplo do Concello de Mondoñedo, quen ó recibir un oficio de Moscoso de Altamira participándolle o seu nomeamento como subdelegado de Fomento da provincia de Lugo, sen ningunha clase de comentario verbo da nova institución acorda felicitar ó subdelegado: «Vieron igualmente otro del Sr. Don José Maria Moscoso en que con fecha veinticinco del mismo mes participaba al Ayuntamiento el destino de Subdelegado principal de fomento de esta provincia, á que le habia promovido espontaneamente S.M. la Reyna Gobernadora»⁴³. O Concello mindoniense recibe pasivamente a instalación da nova institución; e se isto ocorría coas subdelegacións de Fomento, outro tanto vai ocorrer co home designado para ocupar tal posto. En efecto, o 29 de xaneiro de 1834 a Capitanía xeneral comunicáballe ó Concello de Mondo-

⁴² Carta de Pablo Morillo ao ministro da Guerra, xeneral Zarco del Valle. Ourense, 27 de marzo do 1834; en RODRIGUEZ VILLA, Antonio: *El Teniente General Don Pablo Morillo*, Tomo I, Madrid: Fontanet, 1910, p. 589.

⁴³ Libro de Actas do Concello de Mondoñedo. Sesión do 27-XII-1833. Arquivo Municipal de Mondoñedo (AMM). Cartafol 962.

ñedo o feito de que os catro subdelegados nomeados para as provincias galegas xa realizaran o seu xuramento, e, xa que logo, a partir deste momento o municipio debería entenderse con este funcionario en todo o concernente ó fomento da prosperidade provincial: «Han visto igualmente otro oficio del Excmo. Sr. General 2º. Cabo de este Reyno en que con fecha veinte y nueve de Enero último prevenía al Ayuntamiento se entendiese desde luego en todos los asuntos concnientes al ramo de Fomento con el subdelegado principal respectivo como autoridad competente, mediante han prestado ya los de las cuatro Provincias del Reyno de Galicia el juramento prevenido en el artículo trece de la Real Instruccion»⁴⁴. O Concello de Mondoñedo tamén vai acatar esta comunicación, sen facerlle ningún comentario, comprometéndose a obedecer e a comunicarse coa nova autoridade provincial.

A mesma actitude que observamos no Concello de Mondoñedo foi a que reproduciu a Corporación da capital provincial. Efectivamente, o concello lucense tamén vai dar conta do oficio da Capitanía xeneral de Galicia comunicándolle o xuramento dos subdelegados galegos e polo tanto a súa entrada efectiva en funcionamento. Do mesmo xeito que ocorría en Mondoñedo, o municipio de Lugo non fai comentarios verbo da nova institución, limitándose a aceptala pasivamente⁴⁵. Ora ben, o concello lucense deu un paso máis adiante ó solicitar explicitamente a presenza do subdelegado Moscoso en Lugo. Como se lembrará, os intereses persoais de Moscoso atrasaron a súa partida cara á capital lucense. Pois ben, esta tardanza vai ser vista con preocupación polo Concello de Lugo, que vai oficiar a Moscoso para que se presente canto antes en Lugo: «... y al propio tiempo teniendo en consideracion que el Sr. subdelegado de Fomento nombrado no se ha presentado todavía a encargarse de su magistratura con grave perjuicio de la Provincia y para bien de muchos negocios que deve entender, se acordo igualmente oficiarse, rogándole que se sirva acelerar su venida la mas pronto posible»⁴⁶. Velaquí o exemplo de que o concello da capital provincial non só non se opón á nova institución, senón que demanda a súa instalación o antes posible, con vista a se aproveitar dos beneficios da Administración que debería promoverlo subdelegado de Lugo, o que tamén demostraba a confianza que tiñan os veciños lucenses na política inspirada desde o Goberno central, política asentada nunhas reformas administrativas que lles levarían a prosperidade ás provincias e impulsarían o seu renacemento.

⁴⁴ Ibidem. Sesión do 3-II-1834. AMM. Cartafol 962.

⁴⁵ Libro de actas do Concello de Lugo. Sesión do 3-II-1834. Arquivo Histórico provincial de Lugo (AHPL). Libro 158.

⁴⁶ Ibidem. Sesión do 10-II-1834. AHPL. Libro 158.

Moscoso de Altamira foi o subdelegado de Fomento de Galicia que máis adiou a súa instalación á fronte das súas obrigas, sen facer efectiva a súa presenza en Lugo ata finais de febreiro de 1834, un mes despois da data marcada legalmente, e cando os seus homólogos galegos entraran xa en funcionamento. Efectivamente, o 28 de febreiro de 1834 dirixíalles Moscoso un oficio de presentación ós principais concellos da provincia da súa administración, oficio que ía acompañado de exemplares da súa alocución á provincia de Lugo, na que relataba as principais tarefas da institución que encarnaba. No seu oficio ós concellos da provincia de Lugo, Moscoso daba conta da súa instalación e de cales eran as principais obrigas da Subdelegación de Fomento, a saber: a busca da prosperidade e do progreso da nova provincia. Moscoso chamaba tamén á colaboración das autoridades municipais co subdelegado de Fomento, pois tal cooperación redundaría en beneficio da provincia. Moscoso, que se presentaba como o axente do fomento provincial, advertíalles ás Corporacións municipais que a mellora ou decadencia dos concellos serían testemuña do traballo efectivo ou da negligencia das súas autoridades, polo cal lles facía unha clara advertencia ás persoas que estaban á fronte dos municipios lucenses para que desempeñasen as súas obrigas con puntualidade e eficacia, en caso de que esta necesidade non se verificase non dubidaría en empregar as súas facultades para sancionar a calquera autoridade que non cumprise co seu deber: «...aplicando todo el rigor de las leyes á aquellos individuos que permitan su infracción con una culpable indiferencia; pues la idea de que alguno pueda incurrir personalmente en ella como cómplice es para mí tan repugnante, que creería ofender el honor de esa corporación, suponiendo solamente la posibilidad de que exista nadie tan olvidado del suyo, que quiera atraer sobre si tanta ignominia»⁴⁷. As verbas de Moscoso de Altamira traducen claramente o seu carácter intervencionista, propio dun liberal moderado que pretende o cumprimento efectivo da lexislación que emana do Goberno central, de aí que o subdelegado de Lugo esixa un fiel seguimento da política do reformismo administrativo, que chamaba a tódalas autoridades á busca da prosperidade no seu ámbito de xurisdicción. Así era, Moscoso non ordenaba só o cumprimento inmediato da lexislación central, senón que interpretaba correctamente cales eran as bases ideolóxicas dun novo Estado que se estaba comezando a construír, deste xeito afirmaba: «La moderación unida á la fuerza, son la divisa del Gobierno. La alianza de estos dos principios excluye todo género de exageración, y si en alguno es permitida, será solamente en la ri-

⁴⁷ Oficio de Moscoso de Altamira (28-II-1834) inserto no Libro de actas do Concello de Lugo. Sesión do 1-III-1834. AHPL. Libro 158.

validad que conviene entre los funcionarios públicos para la mas rápida y acertada ejecucion de sus deberes»⁴⁸. Ficaba claro, xa que logo, que a temperanza e a efectividade na súa función deberían ser modelo de actuación para as autoridades.

Como afirmamos, Moscoso de Altamira vai dirixirlles unha alocución ós habitantes da provincia de Lugo que, a xeito de programa de goberno, explique as misións fundamentais dun subdelegado de Fomento. En efecto, o 28 de febreiro de 1834 Moscoso dirixíase ós lucenses para comunicarlle-los múltiples beneficios que se ían acadar coa nova división provincial e coa creación dos subdelegados de Fomento; Moscoso dáballes a estes dous feitos unha misión nidamente administrativa, entendendo a Administración como o xeito de labra-la felicidade e o benestar das xentes; situándose, xa que logo, na liña política de Javier de Burgos; así o sinalaba o subdelegado lucense:

«De todos los beneficios que debemos á S.M. la Reina Gobernadora, y que son otros tantos testimonios del tierno interés que le inspira la felicidad de los Españoles, ninguno debe ser mas fecundo en dichosos resultados que la nueva division territorial de la Monarquía, y la creacion de las Subdelegaciones de Fomento, establecidas á la cabeza de la administracion interior de cada una de las provincias que la componen. Entre las inmensas ventajas que prometen ambas medidas, si bien algunas solo pueden ser conocidas luego que el tiempo y la experiencia allanen los obstáculos que por el pronto intenten oponer una viciosa rutina ó el interés privado, hay otras cuya evidencia no puede ocultarse sino á los ojos fascinados por una torpe ignorancia ó por el espíritu de una oposicion maliciosa y sistemática»⁴⁹.

Como se pode observar, Moscoso non podía ignora-lo seu papel como valedor da monarquía isabelina, de aí que nas súas palabras poidamos tamén observa-lo ataque contra os que pretenden situarse fóra do sistema, xa sexa pola dereita ou pola esquerda. Con todo, sen dúbida, o que máis destaca da alocución de Moscoso son as vantaxes que lle prometía á provincia coa instalación da Subdelegación de Fomento, entre estas vantaxes sinalaba Moscoso: a maior proximidade da autoridade ás persoas, situación que axudaría a un maior coñecemento das necesidades dos habitantes e, xa que logo, redundaría nunha maior prosperidade. Prometía, tamén, Moscoso o apoio a todas aquelas empresas que tiveran por obxectivo acada-la riqueza pública na agricultura, comercio ou indus-

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Alocución de Moscoso de Altamira ós habitantes da provincia de Lugo (28-II-1834), inserta no Libro de actas do Concello de Lugo. Sesión do 1-III-1834. AHPL. Libro 158. Esta alocución tamén pode ser consultada no *Diario de la Administración*, 9-III-1834.

tria. Como vemos o subdelegado lucense comprendía perfectamente o seu rol como fomentador da economía provincial. Efectivamente, se algo destaca na alocución de Moscoso era a súa detallada enumeración das funcións do subdelegado, nas que sobresaía o seu papel de fomentador da prosperidade. Destacaba Moscoso: o fomento do ensino para a mellora dos costumes e a adquisición de coñecementos aplicables á agricultura ou á industria; a formación dunha correcta estatística provincial, para unha axeitada distribución dos impostos; a eliminación de todo tipo de abusos; a vixilancia da Administración municipal, coidando de que esta contribúa ó benestar público; a mellora das obras públicas da provincia; Moscoso fai fincapé en todo momento no desenvolvemento económico, polo cal propuña medidas moi anovadoras, como a asociación industrial que favorecera a concentración de capitais, e poder facer así máis doada a realización de empresas; neste senso, non dubidaba Moscoso en favorecer-la mobilidade dos capitais, como medio máis axeitado para a industrialización. Seguindo nesta mesma liña, o subdelegado de Lugo propuña a formación de montepíos de labradores, que lles ofreceran protección ós labregos contra as malas colleitas e a conseguinte caída nas mans dos usu-reiros, que os despoxaban da súa propiedade⁵⁰. Como se pode ver, o programa de Moscoso era nidiamente económico e tiña como obxectivo a busca do desenvolvemento da provincia de Lugo.

Moscoso postulábase a si mesmo como un axente do fomento provincial, e cifraba nuns obxectivos económicos a súa misión á fronte da Subdelegación de Fomento; ora ben, Moscoso tamén tiña claro que era un axente de centralización, é dicir, o encargado de facer que as leis do Goberno tiveran puntual cumprimento en Lugo; é máis, a felicidade e a prosperidade que prometera estaban condicionadas á estricte obediencia ás leis e á autoridade: «Pero esta perspectiva de felicidade, se convertirá en enganosa ilusión, si no os convenceis de que, para llegar a gozarlá, es condición indispensable que presteis la mas sumisa obediencia á todas las leyes y providencias emanadas del Gobierno de S.M. la Reina Gobernadora, como única autorizada para dictarlas en nombre de su augusta hija nuestra legítima REINA DOÑA ISABEL II»⁵¹. Continuando nesta liña, Moscoso non podía esquecer-lo momento político que se vivía, é dicir, a situación de guerra civil e de contestación ó trono isabelino. Así, nun exceso de optimismo, Moscoso compara a lealdade dos galegos fronte á reacción carlista doutras provincias, non desaproveita a ocasión para lembrar que as bases máis sólidas para acadar-la prosperidade pública son a

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem. Efectivamente, cómpre voltar a lembrar que os obxectivos claramente económicos dos subdelegados non exclúan o seu papel como axentes da centralización, Moscoso demostrao con detalle con estas palabras.

obediencia ás autoridades e a unión arredor da Monarquía lexítima. En suma, Moscoso estaba a cumprilo papel para o que fora nomeado para a Subdelegación de Fomento de Lugo, aproveita a súa influencia social para acadar a fidelidade da provincia da súa xurisdicción á Monarquía de Isabel II e ó seu Goberno, de aí que Moscoso ataque decididamente os carlistas acusándoos de sementar a violencia, a xenreira e a vinganza, situación nada axeitada para construí-lo benestar dos españois. Moscoso non dubida en ameazar os carlistas e en avisar as autoridades para que os persigan sen descanso; ó tempo que lles promete o maior dos beneficios ós que se amosen submisos ás leis: «Mi autoridad lo es de paz y protección, y esta debo dispensarla en el círculo de mis atribuciones á todos los habitantes honrados, laboriosos y sumisos á las leyes, los cuales siempre me hallarán dispuesto á escuchar las reclamaciones que me presenten conformes con ellas, así como a solicitar con eficacia la reparación de sus agravios»⁵². Pero se isto se lles prometía ós que cumprisen coas leis, Moscoso amosábase claramente autoritario contra aqueles que desoísen as súas ordes e non lles fosen fieis a Isabel II e ó Goberno; o subdelegado de Lugo deixábase claro con estas palabras: «Como hombre público no reconozco otros amigos ó enemigos que aquellos que lo sean de los derechos de nuestra legítima REINA»⁵³; o papel de Moscoso como garante da Monarquía isabelina na provincia de Lugo non podía ficar máis claro. E esa misión, que Moscoso se daba a si mesmo, facíalla estender ás autoridades dos concellos, ás que instaba a cumprir rigorosamente coa súa obrigaón ou ben a abandonar os seus cargos.

Comezaba Moscoso a súa alocución fixando un programa económico de progreso, continuaba situándose como garante do réxime isabelino, e vai rematar sentando as bases do Estado liberal que finalmente se consolidará en España. Así Moscoso afirmaba: «Propietarios y Hacendados, mis palabras no pueden ser sospechosas, pues pertenezco a vuestra clase»⁵⁴. Efectivamente, Moscoso, como liberal moderado, estaba claramente na liña dun liberalismo doutrinario, que só lles concedía a participación política a aquelas clases preparadas para utilizar os seus dereitos, preparación que viña dada pola propiedade, que a partir deste momento se converterá nunha necesidade para obter relevancia política. Esta será a razón pola que Moscoso se identifica como propietario, pois esta é unha garantía da súa xestión, para acadar a fidelidade dos propietarios da provincia a Isabel II, xa que verán os seus intereses garantidos ó

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem. Obsérvase que trala fixación duns obxectivos económicos, Moscoso pasa a destacar claramente o seu papel político como valedor da causa de Isabel II, situación que remataría primando sobre as misións de fomento.

⁵⁴ Ibidem.

estar un igual á fronte da provincia. Esta sería a grande misión de Moscoso de Altamira, pola cal Javier de Burgos teimara tanto en que debía ocupa-la Subdelegación de Lugo; pero tamén, paradoxalmente, a misión que levaría a desvirtua-lo obxectivo inicial dos subdelegados: a busca do fomento provincial, que será progresivamente esquecido a prol duns obxectivos políticos.

O período de mandato de Moscoso de Altamira á fronte da Subdelegación de Lugo foi moi curto, desde finais de febreiro de 1834 ata mediados de abril do mesmo ano. Neste escaso período de tempo foron escasas as realizacións que podemos anotar do goberno de Moscoso, mais, sen dúbida, unha das máis importantes foi a creación do *Boletín Oficial de la Provincia de Lugo* (BOPLU), que comezou a súa andaina en maio de 1834, cando xa Moscoso tiña abandonada a Subdelegación de Lugo. Xa desde setembro de 1833 viña funcionando un *Boletín Oficial de Galicia*, editado desde A Coruña, esta publicación fora promovida polo Ministerio de Fomento, co obxectivo de espallar, o máis posible, as ordes e os mandatos do Goberno; con esta medida pretendíase dar a coñece-los beneficios das reformas administrativas, polo que o Ministerio mandaba crear en cada capital de provincia un diario ou boletín periódico que puidese levarlles a tódolos lugares a lexislación gobernamental, motivo polo cal obrigaba ás poboacións de certa entidade a se subscribir forzosamente a este boletín.

A idea de dar a coñece-las disposicións oficiais será tamén a que leve a Moscoso a crea-lo BOPLU, ó que se lle engadía tamén outro beneficio para as vilas e parroquias lucenses: co novo periódico xa non terían que soporta-lo importante gasto de subscrición ó *Boletín Oficial de Galicia*, derivado da súa edición desde A Coruña; agora a subscrición ó BOPLU sería menos onerosa para os habitantes da provincia de Lugo. Xunto con esta vantaxe de carácter económico, os múltiples beneficios da nova publicación quedaron consagrados por Moscoso de Altamira no primeiro número do *Boletín*, que saíu do prelo en maio do 1834:

«Poner á todos al corriente de los Reales decretos, órdenes é instrucciones que emanen del Gobierno; facilitar la circulación de las disposiciones especiales de las autoridades judiciales, militares y administrativas de las provincias: despertar el deseo y aun escitar la afición á la lectura, harto necesaria para que no se mire con tanto descuido y abandono la enseñanza primaria; hacer en fin partícipes de otra porción de noticias no menos útiles que interesantes tanto á los habitantes de las ciudades populosas como á los de la aldea mas desconocida, tales son los bienes que ha producido semejante institucion»⁵⁵.

⁵⁵ BOPLU, 4-V-1834.

Moscoso presentaba o BOPLU como unha parte máis dos beneficios e da prosperidade que lle levarían á provincia as reformas administrativas, das que o boletín sería o seu voceiro; e aínda agardaba que a súa publicación puidese axudar a impulsa-la instrucción primaria na provincia. Non se nos oculta tampouco que detrás da creación desta publicación hai un claro desexo centralizador, que fai efectivo o coñecemento a tódolos habitantes de lexislación central, que Moscoso insta a respectar e obedecer. Ora ben, tamén é certo que esa centralización se nos presenta cuns obxectivos igualitarios, pois pretende chegar tanto ás cidades como ás parroquias máis afastadas. Concluía Moscoso afirmando que o BOPLU sería o medio de comunicación das medidas que un Goberno sabio e paternal tomaba en beneficio dos seus administrados, afirmación que nos lembra o talante ilustrado e reformista da política que primaba naquel momento⁵⁶.

5. Moscoso de Altamira e a fin dos subdelegados

Como xa temos afirmado, a difícil situación na que se atopaba a Monarquía de Isabel II, e o Goberno das reformas administrativas que a sustentaba, facía necesaria a consecución da colaboración das elites locais, pois a súa influencia social podería determina-la fidelidade da provincia, o caso descrito de Moscoso de Altamira constitúe un exemplo paradigmático. Efectivamente, desde un principio a Monarquía de Isabel II tentou gaña-lo apoio de Moscoso, restituíndolle os cargos dos que fora expulso pola súa militancia liberal. Así, polo Real decreto do 30 de xaneiro de 1834, devolvéuselle a súa condición de «Gentil Hombre de Cámara de S.M., con entrada», posto do cal fora purgado por Fernando VII en 1823; agora a Monarquía, esquecendo o pasado, restituíelle a antiñidade perdida⁵⁷. Mais a Moscoso non só se lle devolveu a súa condición de cortesán, senón que o novo réxime pretendía contar con el para o goberno e a administración do Estado; xa vimos como Moscoso foi obrigado a acepta-lo cargo de subdelegado de Fomento de Lugo, por mor da súa condición de importante propietario desta provincia; pero a importancia da figura de Moscoso, máis a súa experiencia pasada na política española, destinaban para el postos de máis alta categoría, cargos que non tardarían en chegar. En efecto, o 30 de marzo de 1834 Moscoso de Altamira era nomeado decano da Sección de Fomento do Consello Real de España e Indias, institución creada por Real decreto do 24 de

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ AGP. Personal. Caja 720. Expediente 10.

marzo de 1834⁵⁸; este nomeamento supuña o paso de Moscoso á política do Estado, e, sobre todo, un primeiro chanzo para o seguinte cargo de responsabilidade que ía ocupar: o Ministerio de Fomento.

A necesidade de salva-lo trono isabelino dos seus inimigos carlistas motivou o abandono das reformas administrativas e a adopción de reformas políticas que atraesen á defensa de Isabel II ó liberalismo moderado. O fracaso na consecución dunha Administración profesional e civilista levou á decepción do seu principal promotor: Javier de Burgos, quen ante a progresiva politización da Administración do Estado presentou a súa dimisión como ministro de Fomento en abril de 1834. As circunstancias do momento puideron coa utopía administrativa de Burgos, pois a única existencia dunha Administración eficaz non ía detela reacción carlista. Pero non era só esta situación a que motivaba unha acción máis enérxica á fronte do Ministerio de Fomento; o deseño dun novo sistema político como foi o do Estatuto Real, promulgado en abril de 1834, no cal a necesidade de afrontar unhas inmediatas eleccións, levou ineludiblemente á politización do Ministerio de Fomento, que debería garantir que os electos fosen persoas fieis ó novo réxime. Tal situación non podería desempeñala un home como Burgos, para quen tanto o Ministerio coma os subdelegados provinciais estaban só ó servizo dos intereses administrativos, de aí a necesidade de atopar outra persoa quen de se acomodar ás novas necesidades. Esa nova persoa foi Moscoso de Altamira, que o 17 de abril de 1834 foi nomeado ministro de Fomento en substitución de Javier de Burgos⁵⁹.

A chegada de Moscoso ó Ministerio de Fomento marcará tanto a politización deste departamento coma a dos subdelegados provinciais, que progresivamente foron deixando nun segundo plano as atribucións relativas á busca da prosperidade, para se centrar en temas nidiamente políticos, como a loita fronte á disidencia carlista e a preparación das eleccións, segundo as necesidades do Goberno. Moscoso de Altamira foi o home que marca o comezo desta tendencia, para a cal non lle faltaba experiencia, lémbrese que en 1822 xa fora ministro da gobernación no Gabinete Martínez de la Rosa, personaxe que desde xaneiro de 1834 ocupaba novamente a presidencia do Consello de Ministros. As boas condicións de Moscoso para ocupa-lo Ministerio de Fomento nunhas circunstancias de transición

⁵⁸ AHN. Fondos Contemporáneos. Ministerio de la Gobernación. Personal. Legajo 339. Vid. tamén *Actas del Consejo de Ministros*. Op. Cit. Sesión do 29-III-1834, p. 185.

⁵⁹ *Gaceta de Madrid*, 19-IV-1834. Xa en outubro de 1833, cando o Ministerio de Fomento ficou vacante polo paso do Conde de Ofalia ó Consello de Goberno, o nome de Moscoso de Altamira fora proposto para ministro de Fomento en virtude das súas «luces y experiencia»; naquel momento, sen embargo, o escollido foi Javier de Burgos. Vid. *Actas del Consejo de Ministros*. Op. Cit. Sesión do 20-X-1833, p. 21.

cara a formas de goberno representativas non pasaron desapercibidas para os seus contemporáneos. Así, nun artigo laudatorio da figura de Moscoso, publicado no BOPLU por mor do seu abandono da Subdelegación de Fomento de Lugo, ficaban ben claros cáles eran os motivos que levaban ó noso protagonista ó Ministerio, entre os que a súa experiencia na política e na Administración e as vindeiras eleccións a Cortes, xogaban un papel destacado:

«La opinión pública manifestada del modo mas ostensible, hacia ya mucho tiempo que designaba al Sr. Moscoso como el hombre necesario para regir en las presentes circunstancias los importantes negocios de la administracion. Sus profundos conocimientos en este ramo, el alto concepto á que justamente le hicieron acreedor sus discursos en la tribuna, la dulzura de su carácter, y la necesidad de su presencia en la prócsima reunion de Córtes, no pudieron ocultarse á la sabiduría de nuestra adorada REINA Gobernadora...»⁶⁰.

Efectivamente, non se tardaría moito en nota-la presencia de Moscoso, un mes despois da súa chegada ó Gabinete, en maio de 1834, o noso home vai muda-lo nome do Ministerio de Fomento, que se denominou, desde entón, Ministerio do Interior, todo un símbolo que malia a afirmación de que non mudarían as súas atribucións, si expresaba que os vellos obxectivos de Burgos eran agora abandonados. Ó mesmo tempo, os subdelegados de Fomento tamén cambiaban o seu nome, pasando a se denominar gobernadores civís das provincias, e agoirando que nun futuro o fomento non ía se-la súa principal misión⁶¹. Remataba, deste xeito, a breve andaina dos subdelegados de Fomento.

O nomeamento de Moscoso de Altamira como ministro de Fomento sería o que motivaría o escaso período de tempo que pasou á fronte da Subdelegación de Fomento de Lugo. Unha vez que se verificou a súa marcha, sería o Secretario da Subdelegación, Nicolás de Prado y Neira, o que ficaría á fronte da Administración da provincia como subdelegado interino, mentres o Goberno non nomeaba outro xefe provincial en propiedade. Con Nicolás de Prado y Neira levaríanse adiante en Lugo importantes acontecementos, tales como a proclamación oficial de Isabel II ou a promulgación do Estatuto Real, ó tempo que Nicolás de Prado pasaba a ser gobernador civil interino, segundo a nova denominación comentada. Con este personaxe mantíñase a idea de situar á fronte da

⁶⁰ BOPLU, 4-V-1834. Artigo asinado G. Comezaba aquí a segunda grande etapa de Moscoso na vida política española. En efecto, José María Moscoso chegaría a ocupa-los cargos máis sobranceiros no Estado liberal español (caso da presidencia do Senado) e o seu *cursus honorum* culminaría en 1839 coa concesión do título nobiliario de Conde de Fontao.

⁶¹ *Diario de la Administración*, 15-V-1834.

provincia a un protagonista de destacada relevancia social, para deste xeito asegura-la lealdade da provincia. Nicolás de Prado posuía unha clara orixe fidalga e era propietario, mais, se cadra, a súa característica máis relevante era a de ser familiar de Jose María de Prado y Neira, marqués de San Martiño de Hombreiro, importante propietario e home cunha xa vella influencia na cidade de Lugo, de onde era o seu rexedor decano; ademais o marqués de San Martiño de Hombreiro era, á altura de 1834, o deputado xeral do Reino de Galicia en Madrid, cargo para o que fora proposto pola cidade de Lugo. Nicolás de Prado y Neira era, deste xeito, o home máis axeitado para a Administración da provincia de Lugo, mentres o Goberno non nomeara outro xefe provincial, pois estaba relacionado cos principais intereses da provincia. Unha vez máis, quedaba demostrado que o Estado víase na necesidade de contar cos poderes locais para poder asenta-lo seu dominio e levar adiante a súa lexislación. Os casos de José María Moscoso de Altamira e de Nicolás de Prado y Neira, son, xa que logo, relevantes.

6. Conclusións

Malia a súa breve duración temporal, os subdelegados de Fomento supuxeron un serio intento de deseñar unha Administración provincial sobre bases propias hispanas, que se asentaban nas vellas ideas da Ilustración española, que concibía a Administración como o fomento da prosperidade e da riqueza; ó tempo que pola súa práctica, os subdelegados de Fomento estaban máis relacionados cos prefectos franceses ca cos xefes políticos constitucionais, funcionarios totalmente politizados e sometidos a unha importante militarización. De ámbalas dúas tradicións estaba influído o principal promotor dos subdelegados: Javier de Burgos. Ora ben, co que non contaba este persoeiro era coa conxuntura política na que pretendía instala-los seus funcionarios, situación marcada pola Guerra civil carlista, que facía practicamente imposible que os axentes provinciais tiveran unha exclusiva dedicación administrativa, como ficou demostrado na alocución que José María Moscoso de Altamira dirixiu ós lucenses. É máis, a inestable situación política fixo tamén imposible a utopía civilista de Burgos, xa que a situación de guerra dáballes ós militares un protagonismo destacado, fora precisamente o estamento castrense o máis oposto á instalación dos subdelegados.

O asentamento da Subdelegación de Fomento na provincia de Lugo non produciu ningunha oposición, reclamando a Corporación lucense a instalación inmediata do seu subdelegado: Moscoso de Altamira; para o maior proveito da Administración provincial. Ora ben, isto non significa necesariamente que o Estado central estea impondo sen máis a súa

lexislación. En efecto, as débiles bases que sustentaban á Monarquía de Isabel II facían necesario buscar na periferia o apoio das elites locais, que xa tradicionalmente viñan exercendo o poder. Moscoso de Altamira foi o exemplo desa elite na provincia de Lugo, que o Goberno central buscou desesperadamente para consolida-lo seu poder. A visión tradicional do centralismo patrocinado polo Estado liberal debe así maticarse, concedéndolles unha grande importancia ás elites locais.

7. Bibliografía citada

- AA.VV.: *El Gobernador Civil en la política y en la Administración de la España contemporánea*, Madrid: Ministerio del Interior, 1997.
- Actas del Consejo de Ministros. Isabel II. Tomo IX (1833-1839)*, Madrid: Ministerio de la Presidencia, 1995. Sesión do 10-XI-1833.
- ALCALA GALIANO, ANTONIO: *Memorias*, Madrid: Imprenta de Enrique Rubiños, tomo II, 1886.
- BARREIRO FERNÁNDEZ, Xosé Ramón: *Liberales y Absolutistas en Galicia*, Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 1982.
- CAJAL VALERO, ARTURO: *El Gobernador Civil y el Estado centralizado del siglo XIX*, Madrid: MAP, 1999.
- CHAPMAN, Brian: *Los Prefectos y la Francia provincial*, Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1959.
- COLMEIRO, Manuel: *Derecho Administrativo Español*, Santiago de Compostela: Librería de don Ángel Calleja, 1850.
- COMELLAS, José Luis: *Isabel II. Una Reina y un reinado*, Barcelona: Ariel, 1999.
- DEROZIER, Albert: *Escritores políticos españoles, 1780-1854*, Madrid: Ediciones Turner, 1975.
- DIEGO GARCÍA, Emilio de: «Aproximación al estudio de los posibles masones en 1823», en FERRER BENIMELI, J.A. (COORD.): *La masonería en la España del siglo XIX*, Volume II, Salamanca: Junta de Castilla y León, 1987, pp. 451-466.
- FONTANA, Josep: *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica, 1979.
- GAY ARMENTEROS, Juan C.: *Política y Administración en Javier de Burgos*, Granada: CEMCI, 1993, p. 148.
- GARCÍA DE ENTERRÍA, Eduardo: *Revolución Francesa y Administración contemporánea*, Madrid: Taurus, 1981.
- MAESTRE ROCA, Julio: «Javier de Burgos, liberal doctrinario», *Revista de Estudios Políticos*, xaneiro - febreiro, 1972, n.º. 181, pp. 133-156.
- NIETO, Alejandro: *Los primeros pasos del Estado constitucional. Historia administrativa de la Regencia de María Cristina de Borbón*, Barcelona: Ariel, 1996.
- PÉREZ GALDÓS, Benito: *Memorias de un cortesano de 1815. Episodios Nacionales. Volume I*, Madrid: Aguilar, 1971.
- RISQUES CORBELLA, Manel: *El Govern Civil de Barcelona al segle XIX*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- RODRÍGUEZ VILLA, Antonio: *El Teniente General Don Pablo Morillo*, Tomo I, Madrid: Fontanet, 1910.
- ROMERO ALPUENTE, Juan: *Historia de la Revolución Española y otros escritos*, V. II. Edición preparada e introducida por Alberto Gil NOVALES, Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1989.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel: «Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista», en VII Coloquio de Pau: *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX*, Madrid: Cuadernos para el diálogo, 1972, pp. 11-26.
- VIVEIRO MOGO, Prudencio: «La instalación de los Subdelegados de Fomento en Galicia», *Historia Contemporánea*, n.º 21, 2000, pp. 627-650.
- ; «A xénese da provincia de Lugo, 1812-1833: Estado liberal e división provincial», *Lucensia*, n.º 23, 2001, pp. 213-230.